

Микола Тимошик

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО ПІД БІЛЬШОВИКАМИ: УСТАЛЕНА ВЕРСІЯ І ПРИХОВАНА ПРАВДА (на архівних матеріалах сіл Ніжинської округи)

Радянська влада на селі дуже слабка. Ми повинні розколоти село на два ворожі класи. Ми зобов'язані розпалити там у селі ту ж громадянську війну, що ми змогли зробити в місті...

Ми підтримуємо спочатку до кінця, усіма засобами, до конфіскації, селян взагалі проти поміщика, а потім (і навіть не потім, а в той же час), ми підтримуємо пролетаріат проти селянства взагалі.

Ленін В. ПЗТ. – Т. 11.

Подаються статистичні відомості про стан господарства товариств власників в українському селі напередодні жовтневого перевороту 1917 року.

Розглядаються три етапи формування в селах краю низових органів радянської влади – сільських виконавчих комітетів (сільрад). Аналізуються перші кроки діяльності цих комітетів.

Ключові слова: жовтневий переворот, становлення радянської влади, сільські виконавчі комітети (сільвиконкоми), сход села, перерозподіл землі, бандитизм, дезертирство з червоної армії.

Читачам, які відносяться до старшого покоління, непросто буде сприймати добутий, осмислений та прокоментований автором цих рядків архівний фактаж у цій статті. Багато в чому він виявиться несподіваним, а місцями і неймовірним. Передусім тому, що промовлятиме до кожного мовою правди. Тієї правди, яка впродовж десятиліть була надійно захована в архівних сховищах. На загал зазвичай перепускалася, мов через сито, правда дозована, а нерідко й викривлена. Озвучувалося, власне, завжди те, що благословлялося авторами написаної в Москві за вказівкою і під контролем товариша Сталіна короткого курсу «Історії ВКП(б)». Усе, що не вписувалося в рамки того курсу або суперечило йому, оголошувалося «наклепом контрреволюційних елементів на радянський спосіб життя».

Попри те, що за роки української незалежності в нас опубліковано немало літератури, яка, за уважного читання, переконливо може зруйнувати немало радянських міфів, розставатися з ними тим, хто все своє свідоме життя був у полоні наступальної радянської пропаганди, насправду болісно. Але ж колись треба до цього прийти. Можливо, й після прочитання подібних ось із такого розділу текстів.

Село напередодні окупації більшовиками

Напередодні встановлення радянської влади селяни прагнули налагодити своє життя, поруйноване громадянською війною. Витягнемо з архівних документів кілька статистичних даних, які дадуть змогу змалювати загальний портрет села.

© Тимошик Микола Степанович – доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри видавничої справи та мережових видань Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв.

У Данині, для прикладу, на той час налічувалося 583 двори, де мешкало 3229 осіб. З огляду на тривалі збройні конфлікти чоловіків тут помітно помешало: їх стало 1513 проти 1716-ти жінок. Для порівняння, в Шатурі на 376 дворів кількість населення була майже вдвічі меншою – всього 1712 осіб. Цікаво, що чоловіків було тут більше – 863 проти 849 жінок. Волосний центр Володькова Дівиця в останні десятиліття за темпами розвитку повертав давню славу містечка козацьких часів: 1696 дворів, 8193 осіб (3953 чоловіки та 4241 жінки) [1].

Цікаві дані віднаходимо в «Списку промислових підприємств за волостями Ніжинського повіту та м. Ніжину». Найпоширенішими підприємствами на ту пору в селах були вітряні млини. Ними були вкриті чи не всі можливі природні узвишшя, не засаджені деревами. Саме на таких місцях міряли силу лісостепові вітри та наполегливо розворушували зведені майстровитими руками численні вітряки. Ті своїми могутніми крильми змушували важкі кам'яні жорна крутитися. Так мололи зерно.

У Данині таких вітряків було 22, де працювало 22 людини. Щоб порівняти цю цифру з іншими селами повіту, залучимо дані й про них. У Володьковій Дівиці – 53 (там задіяно було 79 чоловік), у Галиці – 35, Стодолах – 22, Липовому Розі – 17, Шатурі – 12. Найбільше вітряних млинів було в Лосинівці – 122 [2].

Були й свої кузні. У Володьковій Дівиці 5, Данині й Шатурі по 3. Шатуряни ще мали й власну крупорізку [3].

Село не тільки вмело тяжко працювати, а й розважатися. Селяни справляли весілля, народжували дітей. І кожне свято проводили з дотриманням звичаїв своїх пращурів, в національному одязі і з вишитими рушниками.

Особливо колоритно відбувалися в Данині ярмарки. Традиційно, ще від козацьких часів, їх тут проводилося два: влітку і взимку. Літній ярмарок називався Успенським. Час і тривалість його проведення – 3 дні з 13 серпня. То була якраз пора короткого літнього перепочинку: перев'язані снопи ранніх зернових або вже стояли в копах або перевезені до клунь для обмолочення. Селяни влаштували собі свято. Щоб описати все, що діялося в ті дні на найбільшому в селі, рокитнянському, вигоні (а ярмарки віддавна відбувалися саме там), потрібен окремий розділ. Вийшла б каргинка не гірша, ніж на знаменитому Сорочинському ярмарку. Люди за півроку склали кошти, аби гарно поярмаркувати: придбати на осінь і зиму обновки для всієї родини, покатати на «каруселях» дітей (різноманітні атракціони привозили спеціально в село з Ніжина), пригостити малечу солодощами та й самим розважитися.

Другий, зимовий, ярмарок у Данині також називався Успенським. Він не мав точно встановленого дня, бо був прив'язаний до щорічного церковного календаря: з понеділка на другий тиждень Великого Посту. Тривалість зимового ярмарку також була три дні [4].

А як же в сусідів?

У Володьковій Дівиці також щорічно проходили два ярмарки. Щоправда, назви вони не мали: були просто дівицькими. А в Лосинівці ярмаркували тричі: з понеділка першого тижня Великого Посту (три дні), Костянтино-Оленинський з 21 травня (три дні) та Різдвяно-Богородицький з 6 по 8 вересня. У Ніжинському повіті, крім перелічених вище, ярмарськовими були також села Талалаївка, Сальне, Галиця, Макіївка, Рівчак. У носівському куці – Мрин, Стодоли, Плоске, сама Носівка [5].

Багато данинців, маючи від природи дар до співів, об'єдналися довкола новопосталої в 1919 році «Просвіти», де організувався народний драматичний театр, що давав і вистави, і концерти. І не лише в своєму селі. Так, за даними архівної довідки, драмтеатр готував за рік до п'яти спектаклів. Такий театральний осередок діяв і у волосному центрі [6].

На жаль, все, що набувалося десятиліттями, що свято передавалося від батьків, незабаром буде визнане новою владою як пережиток минулого й поступово не лише ліквідуватиметься, а й витравлюватиметься з пам'яті новонароджених поколінь.

Постання сільвиконкомів: березень-травень 1920-го

Перші представницькі органи нової для українських селян радянської влади були

створені на Чернігівщині лише у березні 1919 року. Цьому передували драматичні події в Україні, пов'язані з останніми спробами Української Народної Республіки захистити новопосталу Українську державу від зазіхань Москви. У січні 1919 року, у результаті кривавого бою під Крутами, послані з Москви Леніним озвірілі війська генерала Муравйова знищили 300 юних і високопатріотичних захисників УНР – не обстріляних ще студентів київських вишів – і взяли прямиий курс на захоплення Києва. 25 січня уряд УНР приймає рішення про евакуацію своїх установ із столиці: на початку – до Вінниці а згодом – до Кам'янця-Подільського.

Втім, тоді в селах Ніжинської округи нові більшовицькі управлінські органи – сільські виконавчі комітети Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (скорочено – сільвиконкоми) – були створені лише на папері. Розгорнути свою діяльність вони не змогли через повсюдний спротив селян більшовицькій владі. Від лютого 1917 року тут, як і по всій центральній Україні, симпатії до Української Центральної Ради явно переважали. Фактично ще до і після денікінського порядкування в краї (від літа 1919 до січня 1920 року) проукраїнські, пропетлюрівські погляди продовжувала поділяти більшість населення краю.

З поширенням території краю проросійських військ армії генерала Денініна, метою якого було відновлення Російської царської, але аж ніяк не Російської радянської імперії, та із знекровленням об'єднаних військ Української та Західно-Української республік, більшовики від січня 1920 року заповзято й поспішно почали створювати свої органи влади на місцях.

На відміну від минулих часів, коли будь-яке важливе питання життя громади вирішувалося колегіально і винятково лише на загальних сходах села, більшовицька влада від початку знехтувала цим із давніх-давен заведеним українцями ефективним демократичним органом самоуправління. Скажімо, в Данині це робилося таким чином.

Пізно ввечері 4 березня 1920 року в село прибуває уповноважений від Ніжинського революційного комітету (прізвище в архівних документах не зазначено) і фактично напівлегально скликає в приватному домі кількох данинських активістів – прихильників більшовиків. Про те, що це відбувалося саме так (не для широкого розголосу й раптово, без попередніх обговорень і прилюдних виборів), свідчить перший протокол засідання так званих делегатів Данинської сільської ради, в якому невідомий писар дивом зафіксував для історії час проведення цього поспішного заходу – «7-ма година вечора 4 березня 1920 року». Зважаючи ще на зимовий час, в селі була тоді суцільна темрява.

Згідно з цим протоколом, на пропозицію представника нової влади з повіту слухали від нього одне питання: про вибори Данинського сільського виконкому. У постановній частині цього протоколу зазначено:

«Рада депутатів одноголосно постановила обрати Головою Данинського сільського виконкому Зота Федорова Перепелицю і членом виконкому Євдокима Устинова Вовкогона. Секретаря ж виконкому призначити, за згодою ради, тимчасово Хому Хлібика [7]. Втім, новий виконком на чолі з «обраним» головою так і не встиг розпочати щось робити. Через два тижні, 21 березня, уповноважений ревкому з Ніжина знову прибуває в Данину. І знову ставиться питання про вибори голови Данинського сільського виконкому.

У протоколі фіксується дещо туманна, скорше, втаємничена для загалу, причина таких швидких перевиборів. Цитую мовою оригіналу: «...вместо сильно заболевшего председателя Зота Перепелицы». Як свідчитимуть наступні переглянуті автором архівні документи, «хвороби» і «сімейні обставини» стануть головними причинами частих превиборів голів сільвиконкому в цьому селі на перших порах ствердження радянської влади. Новим, уже другим за останні два тижні, головою сільвиконкому обирається Сидір Федорович Процько, а членом виконкому Феодосій Михайлович Дворський [8].

Другий голова від більшовиків попрацював у селі трохи більше місяця.

29 квітня того ж року – нове засідання данинських депутатів із старим порядком денним: вибори нового голови. Цього разу причини дочасного складання повноважень не вказуються. У протоколі коротко фіксується: «Депутати Данинської сільської Ради одногосно постановили обрати головою сільського виконкому Олександра Денисова Дворського і членом такого Михайла Филімонового Процька» [9].

Третій голова також нічим примітним не міг проявити себе. Не встиг, бо його повноваження не тривали й двох тижнів. Більшовицька влада на кілька місяців припинила свою діяльність через вимушене полишення нею 7 травня Києва в результаті спільного походу проти московського поневолення України об'єднаних військ УНР і Польщі.

Цікаво, що в оглянутих вище перших протоколах сільвиконкому не вдалося з'ясувати, якими за кількісним і персональним складом були ті виконкоми. Кругом ідеться лише про перших двох осіб – голову та члена виконкому.

Таким чином, від початку травня до початку серпня 1920 року в Данині, як і в інших селах Чернігівщини, ніякої влади не було.

Відновлення сільвиконкомів: серпень 1920-го

Героїчна доба Визвольних Змагань українців за свою волю, національні, державні й політичні права у другій половині 20-х років минулого століття добігала кінця. На Лівобережжі і в Центральній Україні, воюючи поперемінно то з більшовиками, то з денікінцями, поряdkували отаманські загони українських повстанців, які створювали незалежні від московських більшовиків чималі українські території на зразок Холодного Яру під орудою Чорного Ворона на Черкащині чи Олевської республіки під проводом отамана Тараса Бульби-Боровця на Житомирщині, чи такої ж вільної від більшовиків території на Поділлі під керівництвом Якова Гальчевського. Низка населених пунктів Київщини підпорядковувалася загонам отаманів братів Соколовських, а після смерті останнього брата повстанський рух очолила їх сестра Олеся, яка увійшла у новітню українську історію під іменням отаманши Марусі. Багато вихідців із Ніжинської округи, зокрема і з Данини, брали активну участь у цьому повстанському русі.

Тим часом уряд Української Народної Республіки, після неодноразових змін місць свого тимчасового розташування (Фастів, Вінниця, Тернопіль, Підволочиськ), від кінця 1919 року опинився на українсько-польському прикордонні, у Кам'янці-Подільському. До липня 1920 року тут продовжували працювати українські державні установи, банки, фабрика цінних паперів, освітні заклади (школи, училища, університет), виходили урядові українські газети, тривав процес відродження Української церкви, ширилася наукова й культура робота.

Утім, військово-політична обстановка складалася так, що 21 листопада 1920 року армія Української Народної Республіки під натиском переважаючих у силі радянських військ переходить за Збруч і опиняється на території Галичини, яка на той час перебувала у складі Польщі. Тоді ж залишки уряду УНР – апарат Головноуповноваженого УНР під проводом міністра освіти і віровизнань Івана Огієнка – змушені були покинути назавжди напівзруйнований війною Кам'янець-Подільський. Це була остання, знекровлена духовно і фізично, столиця – так і не ствердженої в черговий раз багатолітньої мрії українців про свою власну, Українську, державу.

Запроваджені більшовиками в селах Лівобережної України від січня 1920 року радянські сільвиконкоми, які припинили свою діяльність у травні, стали поступово відновлюватися в серпні того ж року. Таке відновлення відбувалося у специфічних для більшовиків умовах: з одного боку, відсутності зовнішніх загроз (білогвардійські війська Денікіна відступили на схід, а армія УНР була витіснена на Захід), але з іншого боку, наявності реальних загроз внутрішніх. Розчаровані першими наскоками грубої більшовизації свого життя селяни більшості сіл продовжували не довіряти новій владі.

Схоже, що радянська влада винесла цього разу перші уроки й надалі стала діяти розважливіше.

На 8 серпня 1920 року, згідно із вказівкою з волості, в Данині скликався загальний сход села. Сюди задалегідь прибули двоє високих чинів: уповноважений від Ніжинського повітового виконкому Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів товариш Сімаков і член Володьково-Дивицького волосного революційного комітету товариш Крапив'янський.

Першому на сході дали слово товаришу Сімакову. Основні тези приїжджого виступаючого були побудовані на риторичі передових статей тодішніх радянських центральних газет. Риторика приїжджого виступаючого була йшла про те, що вороги радянської влади і всіх трудящих уже розбиті червоною армією і що в селі віднині радянська влада встановлюється на всі віки. Для того, підкреслив оратор, щоб і ваше село розпочало побудову нового соціалістичного суспільства, що базуватиметься на справедливості і владі самих трудящих мас, ви маєте нині на сході обрати до сільвиконкому своїх представників. Відповідно до кількості населення села, у сільвиконкомі мало бути 27 депутатів.

Така ж кількість владних представників села для багатьох була незвичною.

Далі представник повітової влади зачитав довгу Інструкцію про процедуру виборів. Селяни, за давньою звичкою, стали щось уточнювати щодо кількості, порядку висунення й обговорення кандидатур. Однак головуючий поспішив зачитати вже підготовлений напередодні й погоджений у волості список. Громаді не залишалося нічого робити, як мовчазно проголосувати за той список. То був один із найкоротших, найнудніших і найостанніших сходів за всю історію Данини.

Того ж дня, уже поза сходом, на першому засіданні сільвиконкому уповноважені провели процедуру виборів голови і секретаря сільвиконкому із числа депутатів, кандидатури яких були напередодні узгоджені в повіті. Головою сільвиконкому став Євмен Кошма, а секретарем – Пилип Подолянко [10].

Складали списки людей, коней, реманенту

Мало не щодня посильні із волості приносили скопійовані волосними писарями для кожного села (телефонного зв'язку в селах тоді ще не було) письмові вказівки повітового начальства щодо підготовки різноманітних статистичних даних у розрізі окремого господарства. Більшовики прагнули мати повну картину того, що і скільки може дати державі кожне велике й мале село.

Перша вказівка, що надійшла на початку квітня, стосувалася складання «Списку коней по селу Данина Володьково-Дивицької волості». Список цей мав робитися за певною формою: прізвище та ім'я власника, масть і прикмети коняки, примітки, наявна упряж (із детальним переліку її складових) і міститься на 25 сторінках архівної справи. Дещо прокоментуємо його.

Кінь для українського селянина віддавна був йому незамінним помічником, другом і годувальником родини. За умов відсутності будь-якої техніки для обробки землі, саме кінь ставав тією рятівною тягловою силою, за допомогою якої виконувалися всі польові та транспортні роботи. Господар без коняки, казали в нашому селі, що корабель без вітрил.

Переважна більшість данинських господарів мала в своєму розпорядженні одну-дві коняки. Найбільше – чотири, було в Мозгового Василя. На початок 20-х років минулого століття загальна кількість коней у селі становила цифру 425. Із цих більш ніж чотирьох сотень коней робочих було лише 250 (так показано в довідці сільради), неробочих – 54. Лошат до одного року – 34, від одного до двох років – 30. У примітках здебільшого зазначалося, що гніда чи вороний нічим не хворіли [11].

Цікавою є статистика про наявну в дворах данинців іншу худобу: корів молочних – 270, немолочних – 85, телят – 26, бичків до восьми років – 14, овець – 260, свиней – 300 (старше року – 20, до одного року – 165, поросят – 115). На все село нарахували три бугаї та три робочі воли [12].

Щоб з'ясувати, багато це чи мало в розрізі великого українського села (а Данина

віддавна вважалася в окрузі великим селом), варто поглянути на статистику його мешканців. Після громадянської війни тут налічувалося 456 дворів, у яких мешкало 4115 чоловік: 1902 – чоловічої статі, 2213 – жіночої [13].

Повнішу картину про соціальний і майновий стан селян дають «Статистичні дані про осіб, які мають право бути обраними по сільських радах Носівського району на 1921 рік». Такі дані владі слід було мати під руками передусім для того, аби не допустити в місцеві депутати людей заможних, грамотних і авторитетних у громаді (а такими з давніх-давен були справжні господарі, на яких від перших років радянської влади комуністичні ідеологи нависили ярлики «куркулів»).

Загальне число данинців, що мали право голосувати в нових органах радянської влади, наближалось до півтори тисячі (точніше – 1434), з них – чоловіків – 708, жінок – 726. Показово, що на кінець 1920 року в селі було лише два комуністи. Це ще раз потверджує висловлену раніше тезу про те, що симпатій до принесеного Москвою на штиках гвинтівок нового ладу в селі не було.

Майновий рівень мешканців цього села найперше характеризують дані про наявність у кожного земельної власності. Тих, хто не мав у своєму розпорядженні жодного наділу, в селі не було. Виборців, що мали до трьох десятин землі, було 414; від трьох до п'яти десятин – 727 чоловік, від п'яти до десяти десятин – 254. Понад десятьма десятинами володіли 39 чоловік. Не мали зовсім коней – 721 виборець, мали по одній коняці – 603 [14].

Отож про колишню заможність данинців, яка віддавна викликала заздрість у сусідів (найбільша і найкраща на округу церква, щедро утримувані власним коштом школа-палац «від Скорини» та сільське народне училище, резиденція благочинного округу, найбільші прибутки церкви, найсолідніші пожертви громади в єпархії на богоугодні справи) можна буде відтоді й на майбутнє говорити з жалем, що все це – лише в минулому. Подана вище статистика говорить про невтішне.

Уже під кінець весни 1920-го сільвиконком у поті чола «дотягував» для передачі «нагору» інші списки. Скажімо, влада вимагала дані про кількість та стан криниць у селі. Із цим завданням за один день не впораєшся. Адже слід було на місці обстежити кожну криницю в аршинах за двома показниками: до початку води та обсяг самої води за кількома показниками – до 7-8, до 5-7, до 3-5, до 1-3 аршин. Стан криниці (дуже добрий, добрий, середній, поганий) визначався за її глибиною. Оцінку «погано» отримували ті криниці, глибина до води яких становила до п'яти аршин, а висота води – менше двох аршин. Тут данинська статистика у цілому не дотягувала до норм: таких «поганих» у селі виходило більшість криниць. Усіх же їх в індивідуальних господарствах селян налічувалося 241 (це на 456 дворів). Одна криниця в центрі села (біля колишнього священничого дому, що в радянські часи став медичною установою) отримала статус колективної. До революції її вважали церковною [15].

Ще один обов'язковий список, який слід було готувати терміново: орні землі й випаси, посіви за видами культур та їхній стан. Цифровий ряд із цього блоку також спонукає до роздумів і порівнянь. У 1920 році в Данині було засіяно під яровими: ячменем – 94 десятини, вівсом – 534, просом – 65, картоплею – 122, конюшиною – 30. З минулорічної осені житом – 738 десятин. Через негоду загинуло 86 десятин майбутнього врожаю. На початок 1920 року данинці володіли 2248 десятинами землі. З них 438 використовувалися як луки для випасів худоби [16].

Дещо інші показники відшукуємо ще в одному «земельному» документі – «Дані про землі, якими володіють громадяни Данини». Тут характеристика земельної власності подається за такими показниками (в десятинах):

1. надільної власності – 1495,
  2. раніше придбаної через банки – 1083,
  3. з економії княгині Долгорукової – 140,
  4. Кудлая – 113,
  5. Редченка – 45,
  6. Ковалевського – 45,
  7. Швидкого – 32.
- Всього – 2951 десятина.

Із 1495 десятин надільної власності кілька років тому 85 десятин перейшло у власність Шатури. Це сталося після того, як один громадянин Данини подарував цю кількість землі своїй доньці, яка вийшла заміж за шатурянина і перейшла туди на постійне місце проживання. Ще 68 десятин землі з другого пункту (земля, придбана через банки) спредковіку данинської землі відійшло до Лосинівки в результаті купівлі її тамтешнім власником. Усього данинці втратили 153 десятини. За мінусом цього показника напередодні колективізації у власності данинців перебувало 2798 десятин орної землі. Населення Данини, «спільно з прибулими із заводів та Сибіру» налічувало 3247 душ [17].

Тут слід зазначити, що так звані земельні списки від 1920 року постійно оновлювалися й уточнювалися. З роками, аж до початку колективізації, ці статистичні дані влада особливо контролювала. Сільвиконками щороку подавали до повітового центру списки власників господарств із детальною характеристикою їхньої земельної власності. Так, згідно зі складеним у 1922 році «Списком громадян села, за якими закріплена земля в дев'ятилітнє використання» (список налічував уже 597 селян-власників), всього за мешканцями Данини було закріплено «різнодохідної» землі 31707 десятин 1495 сажнів. З них землі при садибах – 256 десятин, орної – 2599 десятин 2295 сажнів і сінокосів – 341 десятина 400 сажнів [18].

Більшість данинських господарів мало в своєму розпорядженні від однієї до п'яти десятин землі. За новими тимчасовими радянськими нормами (діяли до початку колективізації), кожне господарство мало мати не більше 6,5 десятин орної землі і 1,5 – сінокошу. Отож влада методично готувалася до обмеження діяльності працьовитих і результативних землевласників. Таких у селі було кілька. Скажімо, в списку за числом 100 значиться Іван Петрович Мозговий, на утриманні якого у дворі числилося дев'ять душ. Він володів понад десятьма десятинами орних та трьома десятинами сінокосів. Отож такий господар першим потрапив до майбутніх «розстрільних» списків тих, яким не належало бути в селі [19].

І ще кілька цікавих даних. Про рівень освіти: неграмотних (які не вмели ані читати, ані писати) у Данині на той час було 854 чоловіки. Тих, хто мав домашню середню освіту, – 570. З вищою освітою не було жодної людини [20]. Промовистими є дані про національний склад населення. У графах «великоросів», «білорусів», «поляків», «євреїв» стоять прочерки. Всі 1414 чоловік, які мали право голосу, однозначно відносили себе до української нації.

Останні дані потребують у цьому місці короткого коментаря. Про те, що більшовики від початку поставили ціль послідовно русифікувати непокорених українців, свідчить немало фактів. Один з них – спонукати фактично неграмотних селян писати різноманітні папери (заяви, скарги, прохання, судові позови тощо) до вищестоящого начальства винятково російською мовою. Всі письмові вказівки з губернії, повіту та волості надходили в село лише російською. Нею також від самого початку зобов'язували вести всі протоколи сільвиконкому.

На цю вказівку данинці відреагували відразу, хоча й неохоче. Низка писаних від руки скарг і прохань до влади, якщо вони оформлялися не писарями волості, а місцевими сусідами, що бодай елементарно розумілися на грамоті, рясніють мовними покручами недолатно оформлених українських слів на російський лад. А от із деяких інших сільських виконавчих комітетів повіту такі протоколи на початку виконувалися та подавалися для перевірки в повіт усе ж українською мовою. На це влада відреагувала миттєво. Вже в серпні 1920 року в усі села були надіслані вирізко-копії «Инструкции для заполнения бланков протоколов», яка була надрукована для обов'язкового виконання на місцях у московському журналі «Власть Советов» ще у 1918 році (число 26). Протоколи пропонувалося записувати на половині сторінок аркуша у такий спосіб: ліворуч – назва обговорюваного питання, праворуч – змістова суть; мова записів мала бути лише російською [21].

То був один із складників русифікаторської політики Москви. Він і через кілька нових поколінь вихідців із села дає результати. Нині маємо значний прошарок молодих українців, які бездумно нехтують одним із головних чинників національної

гідності – повсюдне і вільне використання мови свого народу, іменем якого названа держава.

Як жило в ту тривожну пору село і які рішення розглядав наспіх створений сільвиконком, голову якого перманентно вибирали? В архівній теці, що носить назву «Накази і постанови Чернігівського губвиконкому, Ніжинського повітвиконкому про обкладання громадян трудгужподатком. Списки платників трудгужподатку і опис майна церкви села», знаходиться немало інших документів, за допомогою яких можна з максимальною точною історичною достовірністю відтворити окремі картинки життя на селі цієї доби.

Бандитизм

Окрім суцільної розрухи, викликаной жовтневим переворотом та громадянською війною, яка все ще не затихала, найстрашнішим тогочасним явищем для українського села був бандитизм і неконтрольована ніким вольниця. Кожен хотів робити те, що йому заманеться: грабували, крали, вбивали.

Варто навести лиш одну із десятків, сотень заяв, які стали надходити до новоутвореного органу сільської влади в цю пору. Судячи зі стилю викладу змісту заяви, можна зробити висновок, що її допомагав скласти неграмотній селянці той, хто мав писарський досвід:

«До Данинської сільської Ради від громадянки Процько Степаниди. Заявляю, що сьогодні вночі невідомими особами в мене було здійснено крадіжку. Украдено 4 пуди борошна, 3 пуди жита, конопляного насіння – 1 пуд. Прошу вжити заходів до розшуку вкраденого, оскільки більше в мене нічого не залишилося для прогонування, і до розшуку злодіїв, яких слід притягнути до законної відповідальності» [22].

Винесену в квітні 1920 року на обговорення депутатів Данинської сільської Ради гостру проблему боротьби з бандитизмом у селі було сформульоване так: «Питання про банду злодіїв, яка діяла щоночі в селі Данині і вжиття заходів до знищення такої».

Постанову із цього питання також слід процитувати: «Депутати сільської Ради постановили з цього числа у випадку спіймання на місці злочинця там же на місці, без всякого суду, знищити. Якщо ж злодія не буде на місці затримано і знайдуться в нього вкрадені речі, то негайно арештовувати і передавати в м. Ніжин відповідній владі, а осіб, які будуть помічені в приховуванні злодіїв і речей, все їхнє майно реквізувати і розподілити на розсуд Ради» [23].

В окремому пункті цієї постанови йшлося про необхідність ознайомлення з рішенням Ради на сільському сході. Це свідчить про те, що на початках своєї діяльності представники радянської влади від данинської громади справді не могли уявити запровадження в дію будь-якого рішення без думки всієї громади.

Утім, цей, чи не перший, документ, вчинений від імені влади більшовиків, уже несе на собі печать революційної безапеляційності й нереальності в частині його виконання. Ну як можна, скажімо, злодія «негайно арештовувати і передавати в м. Ніжин відповідній владі», якщо його «не буде на місці затримано»?

Із червоної армії масово втікають селяни

Другою проблемою для нової влади було масове дезертирство селян із рядів червоної армії. Ці факти раніше офіційною владою ретельно приховувалися, натомість бравурно звучали зі сторінок компартійної преси фальшиві сюжети про переможну й одностайну радянську ходу влади й народу. Проте архівні документи засвідчують протилежне. Насильно забрані із сіл до лав радянської армії молоді мужчини і юнаки масово розбігалися по домівках. Там, у казармах чи похідних умовах, їх косив тиф, чума, недоїдання; лякали приниження, знущання новопоставлених, замість старої гвардії офіцерів, політпрацівників.

Як це робилося в Данині – мовою архівного документа. 29 березня 1921 року з Володьково-Дівицького волосного воєнного відділу на адресу Данинського сільвиконкому прийшла ось така письмова записка зі штампом цього відділу:

«Вислати в Волвоєнвідділ: Мозгового Івана Петровича, Шимку Андрія

Павловича, Подолянка Якова Петровича, Процька Феодосія Трохимовича, Федоренка Нестора Євменовича, Максименка Лева Івановича, Литвина Івана Євменовича, Клименка Тихона Петровича, Калюжного Дем'яна Юхимовича, Івасенка Герасима Савелійовича» [24].

Жодної причини чи приводу щодо цього «висилання» в записці не вказувалося. Тому молоді чоловіки прибули туди без речей, продуктів навіть не підозрюючи, що їх відразу відправлятимуть до радянського війська. Таких термінових викликів надійшло в село ще кілька.

В архівах зберігається немало «депеш» із повітового центру, переданих до волосних виконавчих комітетів про необхідність затримання й передачі під суд тих вояків, які не витримували нелюдських умов перебування в новій армії і тікали в рідні сторони. Ось одна з них, надіслана 6 травня 1920 року:

«Володьково-Дівицькому виконкому. Пропонується вам негайно арештувати і перепровадити в Комдезтир мешканців В-Дівицької волості с. Данини Авраменка Захарія, Кулика Василя, Риндю Мойсея, Литвина Андрія, Олійника Пантелія. Предком Правдяк» [25] Слідом за цим, у часовому проміжку один тиждень (15 травня), до Володькової Дівиці надходить ще одне розпорядження: до згаданих вище прізвищ додається ще Вискірко Леонтій. У цьому документі, окрім вимоги негайного допровадження їх до комітету у справах дезертирів, прописується ще й первинна міра покарання: «виключити із всіх пайків – як грошового, так і земельного» [26]. Що означало таке покарання для сім'ї такого бідаки, можна лише уявити.

Червона армія була настільки дезорганізованою, що воєнному керівництву не залишалося нічого роботи, як розпорозити своїх представників по селах з метою арештів утікачів та повернення їх знову до казарм. У червні 1921 року Данину «прочісував» взвод командира першої роти шостого полку Назарова. Їхній «улов» – кілька данинських чоловіків, які не захотіли служити в більшовицькій армії, повернулися додому. Серед упійманих – 30-річний Іван Мозговий, який вимушено покинув казарми через вагітну дружину з однорічним сином на руках. Результатом обшуку в його хаті став ось цей документ:

«Акт. 21 червня 1921 року

Я, командир взводу 1-ї роти 6-го полку Назаров, у присутності голови Данинського сільревкому О. Дворського і члена комосередку М(?) Дворського, проводили конфіскацію казенного майна у дезертира як не маючого документів, мешканця села Данина Володьково-Дівицької волості Мозгового Івана Петровича. При ньому виявилось наступне: шинель – 1, ботинки – 1 пара, літня гімнастерка – 1, натільна сорочка – 1, фуфайка – 1, шапки – 2, чоботи – 3, старі в'язані шкарпетки – 1, в чому й розписуємося» [27].

Зважаючи на загрози для держави масштаби дезертирства та бандитизму, керівництво повіту 18 липня 1920 року проводить у Ніжині нараду працівників повітового воєнного комітету та представників волосних воєнкомів. На цій нараді для безумного виконання на місцях було прийнято таке рішення. Кожне село волості належало було розбити на десятки дворів. З кожного цього десятка мав бути призначений відповідальний домовласник. На нього покладалася суворя відповідальність: про будь-який факт переховування дезертира і наявність факту бандитизму на території цієї десятки дворів негайно повідомляти у волость. За переховування дезертира всі десять дворів підлягають трибуналу. Цей каральний документ підписали начальник Ніжинського повіту Сивий та повітовий комендант Зубков [28].

Змучені й розчаровані за роки хаосу й розрухи сляни зазвичай ставали на бік тих, хто не хотів носити червоноармійські шинелі. Без міцних чоловічих рук українське село вигибало. Люди вдавалися до різних форм, аби захистити своїх односельців від неминучої розправи більшовицьких клмісарів. В архівних теках зберігаються написані від руки і завізовані печаткою Данинського відділення Товариства «Промсвіта» такі посвідчення:

«1921 рік, 6 лютого.

Посвідчення

Особи як-то: Татаренко Михайло Григорович, Мірошних Демид Сергійович, Кулик Андрій Юхимович, Кательницький Яків Андронів, Полтавець Мусій Корніїв дійно є працівники при Данинським Товаристві «Просвіта», без котрих «Просвіта» понесе великий рух в її праці й освіті людей. Прохаємо вичеркнути зверху поставлених осіб із списків дезертирів так як на них подано клопотання до Ніжинського повіткому» [29].

Доброчинність в умовах розрухи

Сповідуючи традиції доброчинства, що започаткувалися в українських селах від середини XIX століття, данинці і в пору розрухи та нестач активно жертвували на користь бідних, нужденних, поранених і військовополонених. Так, на початку січня 1922 року в Ніжинському повіті було організовано збір коштів і продуктів на користь хворих і поранених червоноармійців. За записом у спеціальному журналі пожертв від 16 січня зазначено, що від Данини надійшло: грошима 11250 руб., хліба – 26,5 буханок [30]. У березні того ж року данинці відгукнулися і на заклик Ніжинського повітєваку (повітового евакуаційного комітету) щодо повсюдного збору пожертв грошима та речами для російських військовополонених у Польщі. Пункт збору пожертв розміщувався в Ніжині за адресою: вул. Київська, 14 [31].

На продаж коня – дозвіл сільради

Поступово влада стала регламентувати життя кожного селянина. Якщо раніше, за царя, будь-який господар міг вільно їхати будь-куди ярмаркувати, купувати-продавати там худобу, птицю, реманент чи продукти зі свого домашнього господарства, то від 1921 року на це варто було брати дозвіл від сільради.

Такий приклад. Данинець Ананій Антонович Кательницький, відправляючись 4 лютого 1921 року побазарувати в Ніжин, дозволу на це в сільраді не питав. Продав собі чоловік власну кобилицю та придбав на виручену частину коштів посівне жито, аби ним завеснувати на своїй ниві. За цим його й застав представник Ніжинської повітової робітничо-селянської міліції. Дійшло в допиті до того, що міліціонер збирався те куплене жито конфіскувати, поки наляканий селянин не переконав міліціонера, що дозвіл такий у сільраді він брав, але в усній формі. Складений на місці акт передбачав, що у випадку обману в тім зазнанні Кательницькому загрожувала в'язниця. На підставі акта того ж дня начальник повітової міліції підписав на ім'я голови Данинського сільвиконкому ось такий запит:

«Прошу в терміновому порядку повідомити мені, чи з Вашої згоди була продана коняка – кобила вороної масті громадянином села Данини Кательницьким А. А., як видно із його слів, за шістьдесят (60) пудів жита. Чи не було заперечень з Вашого боку щодо продажу коняки. Повідомте також про майовий стан Кательницького» [32].

Без відома сільради тепер не можна було розділяти майно між спадкоємцями у разі смерті власника обійстя. 21 березня 1921 року з «укліним проханням розділити по смерті батька рухоме і нерухоме майно» звернувся до сільвиконкому Т. П. Шимка []. (Од. зб. 8. – Арк. 32).

Експропріація наділів землевласників

Влада ініціює переміщення бідних або малоземельних родин за землі колишніх крупних землевласників, які після революції 1917 року змушені були покинути Данину. Це зокрема, Кудлай (володів 113 десятинами), Редченко (43 десятини), Ковалевський (45 десятин), Швидкий (32 десятини). До 1920 року землі ці вважалися власністю громади. Та вже від весни 1921 року сільрада перерозподіляє їх. Першою під роздачу потрапляють цільні наділи Ковалевського. В архіві зберігся «Іменний список громадян села Данини Володьково-Дівицької волості, які виявили бажання перейти на хутір, на землі колишнього землевласника І. Ковалевського, які прилягали до земель Третього Данинського Товариства».

У цьому списку – 15 сімей. Перелічимо їх (у дужках зазначено кількість членів сім'ї): Коваль Гнат Євдокимович (4), Коваль Федот Євдокимович (5), Братченко Мойсей Миколайович (4), Ващенко Онисим Іванович (7), Дворський Єфрем Євдокимович (4), Черній Андрій Никифорович (5), Братко Аврам Федорович (5), Ринця Мойсей Мартинович (4), Калюжний Пилип Васильович (8), Кугут Андрій Павлович (4), Кугут Хим Пилипович (7), Петлюха Іван Карпович (8), Свирид Леонтій Ісакович (8), Безручко Пилип Петрович (4), Гаро Іван Федорович (5) [33].

Місцева влада стала активніше реагувати на випадки самоправного вирубування лісу. Так, на анонімку щодо краді лісового матеріалу у великій кількості Андрієм Куликом та Тихоном Подолянком вийшла 4 жовтня 1920 року така постановва сільвиконкому: «Відібрати у Кулика тільки свіжу порубку, а у Тихона відібрати все до одного поліна» [34].

Як селяни не пустили сільраду в дім священика

Із труднощами розбираючи за допомогою комп'ютерних програм (опція збільшення та чищення текстів) сотні писаних різними почерками і чорнилами посірілих від часу аркушів, що мають стосунок до діяльності Данинської сільради, хотілося з'ясувати, де, за яких умов створювалися ті документи доби, як і ким зберігалися, де і яким чином доносився їхній зміст нашим предкам.

Склалося так, що, крім двох величних на той час шкільних приміщень, красуні-церкви та такого ж величного будинку священика, інших громадських споруд на початок ХХ століття в селі не було. Перелічені вище окраси села, які сучасні данинці через свою нерозважливість і безпам'ятство так і не зберегли для нащадків, зведені були в останній чверті ХІХ-го руками самих селян на їхні власні кошти та на щедрі пожертви ще двох унікальних данинських благодійників – протоієрея, благочинного округу і місцевого священика, який виконував цю місію в селі майже півстоліття, отця Петра Скорини та тодішньої власниці села княгині Олександри Голіциної.

На противагу здавна поширеній на західноукраїнських землях практиці зведення толокою та громадським коштом народних домів, що завжди мали осібно від звичайних житлових помешкань архітектурну форму, у населених пунктів Лівобережної України це добре починання не прижилося. За культурну форму проведення молоддю дозволя тут слугували досвітки. Зазвичай місцем їх проведення були в наших краях просторі світлиці одиноких старших селян, які охоче здавали ці світлиці ініціативним парубкам – організаторам досвіток – у своєрідну оренду, за символічну оплату в натурі: «зайвим» кerosином для власного каганця чи гуртовою обробкою молодими руками городу у різні пори року.

Коли ж радянська влада стала заводити повсюди свої представництва, розміщувати адміністрацію цих нових державних формувань, у Данині, як і в більшості сіл, не було де. Добротні хати так званих куркулів поки що не чіпали (за них затято візьмуться незабаром). Тому за перше приміщення сільради в 1920 році слугувала тут старопрестара хата, що дісталася громаді після смерті одного бездітного старожила. Втім, місце розташування та часовий проміжок виконання тією халупою важливої державницької функції за архівними даними встановити не вдалося. Відомо тільки, що той часовий проміжок був украй коротким.

Першу сільраду незабаром спалили «данинські бандити» (так зазначається в архівному документі). Згідно з тим же документом, сільвиконком про цю подію відразу повідомив повітове управління, переконаливо прохаючи оперативно виділити для Данини необхідні будівельні матеріали для побудови адміністративного приміщення, бо «в даний час сільрада знаходиться в чужих квартирах» [35]. Зрозуміло, що на те звернення не було ніякої реакції.

Про те, що противники радянської влади в селі тривалий час чинили шалений спротив, свідчить і наступний їхній крок: убивство голови комітету незаможних селян (комнезаму), що сталося в ніч на 20 вересня 1922 року. Цю інформацію передав начальникові волосного виконкому голова сількомнезаму Дідик, однак не повідомивши прізвища того голови [36].

Питання з будівництвом нової сільради виникало час від часу

18 грудня 1921 року на засіданні депутатів Ради слухається питання про побудову приміщення «Просвіти». З доповіддю виступив голова сільради Яків Сірик. Більшістю голосів депутати постановили: побудувати в селі приміщення, в якому б можна було розмістити не лише всі відділи «Просвіти», а також, бодай тимчасово, – і виконком сільради з його відділами. Для цього пропонувалося одному з депутатів «звернутися в центр із клопотанням про відпуск підходящого для цього приміщення або лісоматеріалу та інших матеріалів, необхідних для будови, а також запросити центр – скільки буде ним у загальному масштабі надано матеріальної допомоги» [37]

Наївні данинські активісти сподівалися, що «центр» позитивно відреагує на їхнє чергове прохання щодо відсутності в селі не лише приміщення «Просвіти», а й самої сільської Ради. Центр, зрозуміло, й цього разу зігнував це звернення.

У тій безвиході, не придумавши нічого кращого, хтось запропонував звернути увагу на великий «попівський дім», що тривалий час віяв у центрі села зусібіч із багатьох закритих візуренковими ставнями великих вікон тривожним запусінням. Після виїзду із села у 1904 році отця Петра Скорини, смерті в помешканні доньки у Ніжині та велелюдного поховання 1909 року його праху в Данинському Свято-Троїцькому храмі дім спорожнів. Згодом туди поселили нового священика з родиною, якого прислало в село ще до революції єпархіальне начальство. У Данині цей священичий дім вважався сакральним, а ще таким, що все ще перебував у власності не громади, а самого покійного протоієрея. Тому тривалий час питання про можливість його використання в інших, не церковних, цілях ніхто не міг допустити навіть у думках.

Це одностійне в селі табу порушили радянські активісти. Вперше – під час сходу села 29 серпня 1920 року, коли в передчутті перспективи несподіваної владоможності затіяли процедуру від'єднання від Володьково-Дивицької волості та створення власної, спільно з шатурянами та хуторянами. Тоді на внесене на голосування питання, чи згодна громада села для нової волості зайняти «суспільно церковний дім, де нині живе священик, а для священика побудувати новий, маленький», дорослі данинці дружно й категорично сказала «ні».

Але великий «попівський дім» декому з наділених владою й далі муляв очі. Рівно через рік, 24 серпня 1921 року, питання про його подальшу долю знову виникає в порядку денному сільвиконкому. У документі читаємо про прийняте рішення: «Депутати Ради постановили для зручності збудувати для священика новий, а будинок, який він займає, повернути для виконкому та інших установ» [38].

Не можна не звернути увагу на зроблену кимось олівцем наприкінці цього документа приписку: «Передати на обговорення сільського сходу». Ця приписка виявилася рятівною.

Чи скликали сільський сход, щоб ще раз поговорити про долю будинку священика Скорини, – документів про це не виявлено. Скоріш за все, знаючи настрої мешканців села, вдруге ступати в одну й ту ж воду прорадянські активісти не відважилися. А втім, як покаже подальший розвиток подій, доля цієї неповторної споруди, за умов посиленого розкручування маховика тоталітарних жорен радянської системи, вже від кінця 20-х років була приреченою.

Сільрада у «приймах»

Тим часом сільрада й далі перебувала у «приймах». Останнє місце її приймання на початок травня 1922 року була хата С. Калюжного. Цікавість автора цих рядків щодо того, де вона знаходилася, не задоволена.

На яких умовах виконком використовував цю хату односельця, в якій одночасно мешкав і сам власник зі своєю родиною, – невідомо. Зрозумілим є тільки те, що ті умови були цілковито не вигідні передусім самому господареві. Адже яке може бути родинне життя, де на твоєму обійсті з дня на день, від ранку й допізна снують якісь посторонні, а дверна клямка світлиці не зачинається від проханих і непроханих, стривожених і не завжди дружлюбних відвідувачів. У хаті, де дим від курців стовпом, чи не цілодобово порядкував різноголосий гармидер.

Терпеч у С. Калюжного увірвався 7 травня, коли він відважився написати на ім'я голови заяву, в якій категорично вимагав буквально таке: «Видворити із його дому канцелярію сільської Ради».

Того ж дня секретар сільвиконкому фіксує у книзі протоколів перше питання екстреного порядку денного: «Заява С. Калюжного про видворення з його дому канцелярії сільради». Справедливо визнавши, що надалі розміщуватися апарату Ради в цьому жилому домі таки неможливо, сільрадівці приймають таке рішення:

«1. Розмістити виконком з його відділом у приміщенні нової школи (малася на увазі земська школа, збудована 1899 року – Прим. **М. Т.**) тимчасово.

2. Довести до відома Володьково-Дівицького волосного виконкому, що постановами засідання від 10 липня 1921 року, а також засідання від 18 грудня того ж року порушувалося перед виконкомом повіту питання про спорудження приміщення для виконкому з його відділами або приміщення для «Просвіти», тобто Народного дому, де можна було б розмістити виконком. Будинку ж для розміщення виконкому в селі немає, тому тимчасово доводиться працювати в школі» [39].

Питання про те, коли ж у Данині побудували спеціальне приміщення для сільської Ради, й досі залишається відкритим, оскільки архівних даних про це виявити не вдалося. Варто припустити, що тимчасовий притулок її у школі міг затягнутися аж до війни.

По війні сільрада вдруге розміщується в порожній хаті у центрі села, неподалік будинку священика, де в тій же порі розмістили Данинську дільничну лікарню з пологовим відділенням. У другій половині невеликої сільрадівської хати у 50-х роках розмістили сільську бібліотеку. А коли в 1963 році із Свято-Троїцького храму зробили клуб, у храмовому притворі Св. Степана, ім'ям якого наші пращури назвали першу свою церкву, знайшлося місце для тієї бібліотеки. На звільнене від книг місце в старій сільрадівській хаті перемістили з колгоспної контори сільську пошту.

* * *

Спеціальне приміщення для сільради побудували в селі лише в 70-х роках минулого століття. Всього лиш за кілька десятиліть служіння громаді без ремонту відносно не стара цегляна споруда стала непридатною – від неякісної кладки цегли, а також від того, що цемент тоді будівельники зазвичай пропивали, а цеглу клали на ледь скріплений розчином пісок (так будували й колгоспні корівники), одна стіна мало не вивалилася в сквер полеглих на війні односельців. «Виручило» добротне приміщення останньої контори колгоспу, зведене в селі за сприяння останнього голови «Жовтневої революції» і справжнього будівничого села лосинівця Анатолія Сковія. Після розвалу колгоспу воно було порожнім.

На кінець 2015 року сільрада разом із її апаратом та численними депутатами доживали останні місяці. Як і кілька століть тому, рішенням центральної влади наші села знову об'єднуюватимуться у волості. Цього разу данинцям за волосну столицю «світить» не рідна Володькова Дівиця, а дещо чужа й бічна для старшого покоління – Лосинівка.

Утім, для тих данинців і шатурян, хто народився у повоєнну добу, цікаве, різноманітне й повчальне життя їхніх пращурів у Володьково-Дівицькій волості, що тривало упродовж століть, зовсім невідоме. Тому й сприймають вони перейменовану 1927 року колишню волосну столицю в Червоні Партизани як село вже чуже й далеке для них, то того ж таке, що віддавна перебуває в іншому районі. Ті зловісні сім кілометрів дівицького шляху, які керівництво двох сусідніх районів – Носівського і Ніжинського – так і не спромоглися за всі роки радянської влади «вдягнути» в тверде покриття, здається, назавжди роз'єднали і розсварили ці села.

1. Список населенных пунктов Володьково-Девуцкой волости // ДАЧО. – Ф. 942. – Оп. 1. – Од. зб. 4079. – Арк 15.

2. Список промышленных предприятий по волостям Нежинского уезда и г. Не-

- жину // ДАЧО. – Ф. 942. – Оп. 1. – Од. з. 4079. – Арк. 12.
3. Там само.
  4. Список существующих в Черниговской губернии ярмарков и базаров, учрежденных до 1912 года включительно // В кн.: Список ярмарков Черниговской губернии. – Чернигов, 1911. – С. 34.
  5. Там само. – С. 34-36.
  6. Статистические сведения о народных домах по Черниговской губернии // ДАЧО. – Ф. 942. – Оп. 1. – Од. зб. 4775. – Арк. 80.
  7. Протоколы заседаний беспартийной конференции Нежинского уезда и списки членов семей красноармейцев, имеющих право на получение пайка. Циркуляры Черниговского губисполкома о борьбе со спекуляцией и бандитизмом. Начато 3 января 1920 – окончено 25 декабря 1920 г. // ДАЧО. – Ніжинська філія. – Ф. 5347. Оп. 1. – Од. зб. 2. – Арк. 25.
  8. Там само. – Арк. 24.
  9. Там само. – Арк. 26.
  10. Там само. – Арк. 2.
  11. Список лошадей по селу Данина Володьково-Девичкой волости // ДАЧО. Ніжинська філія. – Ф. 5947. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 1-8.
  12. Там само. – Арк. 11.
  13. Там само. Арк. 18.
  14. Статистические сведения о лицах, имеющих право быть избираемыми по сельсоветам Носовского р-на 1921: Данинский сельсовет // ДАЧО. Ніжинська філія. – Ф. 5947. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 212.
  15. Сведения о состоянии колодцев по селу Данино Володьково-Девичкой волости // ДАЧО. Ніжинська філія. – Ф. 5947. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 258-261.
  16. Там само. – Арк. 232.
  17. Сведения о землях, владеющих гражданами села Данины // ДАЧО. – Ф. 5947. – Оп. 1. – Од. зб. 8. – Арк. 168.
  18. Списки граждан села Данина, за которыми закреплена земля в 9-летнее пользование // ДАЧО. Ніжинська філія. – Ф. 5947. – Оп. 1. – Од. зб. 30. – Арк. 3.
  19. Там само. – Арк. 100.
  20. Там само. – Арк. 213.
  21. Инструкция для заполнения бланков протоколов (Журнал «Власть советов», №26 1918) // Статистические сведения о лицах, имеющих право быть избираемыми по сельсоветам Носовского р-на 1921: Данинский сельсовет // ДАЧО. Ніжинська філія. – Ф. 5947. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 134.
  22. Приказы и постановления Черниговского губисполкома об обложении граждан трудналогом. Списки плательщиков трудналога и опись имущества церкви. – ДАЧО. Ніжинська філія. – Ф. 5947. – Оп. 1. – Од. зб. 8. – Арк. 284.
  23. Протоколы заседаний беспартийной конференции Нежинского уезда и списки членов семей красноармейцев, имеющих право на получение пайка. Циркуляры Черниговского губисполкома о борьбе со спекуляцией и бандитизмом. Начато 3 января 1920 – окончено 25 декабря 1920 г. // ДАЧО. – Ніжинська філія. – Ф. 5347. Оп. 1. – Од. зб. 2. – Арк. 85.
  24. Данинскому сельсовету о выселке жителей желя в Волвоенотдел // Ф. 5947. Оп. 1. – Од. зб. 8. – Арк. 51.
  25. Там само. – Арк. 126.
  26. Там само. – Арк. 127.
  27. Там само. – Арк. 206.
  28. Там само. – Арк. 121.
  29. Там само. – Арк. 72.
  30. Там само. – Арк. 3.
  31. Там само. – Арк. 31.
  32. Там само. – Арк. 73.
  33. Там само. – Арк. 173-174.

34. Там само. – Арк. 25.
35. Там само. – Арк. 305.
36. Сведения о политическом и экономическом положении Володьково-Девичкой волости. Начато 22 апреля 1922 – окончено 9 января 1923 // ДАЧО. Ніжинська філія. – Ф. 5835. – Оп. 1. – Од. зб. 381. – Арк. 3.
37. Данинский сельский совет. Приказы и постановления Черниговского губисполкома об обложении граждан трудналогом. Списки плательщиков трудналога и опись имущества церкви села. Начато 2 января 1921 г. – окончено 8 декабря 1921 г. // ДАЧО. Ніжинська філія. – Ф. 5957. – Оп. 1. Од. зб. 8. – Арк. 283.
38. О постройке помещения для сельского исполкома и других учреждений // ДАЧО. Ніжинська філія. – Ф. 5947. – Оп. 1. – Спр. 1357 – Арк. 41.
39. Заявление С. Калюжного о выдворении из его дома канцелярии сельского совета // ДАЧО. Ніжинська філія. – Ф. 5835. – Оп. 1. – Од. зб. 381. – Арк. 19.

Представлены статистические сведения о состоянии хозяйства товариществ собственников в украинском селе накануне октябрьского переворота 1917 года. Рассматриваются три этапа формирования в селах края низших органов советской власти – сельских исполнительных комитетов (сельсоветов). Анализируются первые шаги деятельности этих комитетов.

Ключевые слова: октябрьский переворот, становление советской власти, сельские исполнительные комитеты (сельисполкомы), сход села, перераспределение земли, бандитизм, дезертирство из красной армии.

**UKRAINIAN VILLAGE UNDER BOLSHEVICS:
ASCERTAINED VERSION AND CONCEALED TRUTH**

(based on archive data of Nizhyn villages)

Expanded annotation

The article deals with little known facts from Ukrainian village life at the beginning of soviet power settling which have been recently found out in the archives. Statistic data about the communal economy in a Ukrainian village before October upheaval of 1917 are presented here as well.

Three stages of Soviet governmental authority formation in villages – so called village executive committees – are viewed. The author presents their first steps analysis. Such phenomena as banditism, Ukrainian peasants' deserting from Soviet army, well-off peasants land expropriation are cleared up in details. The article also shows peasants' attitude to authority's orders, mainly church inhibition.

Key words:

October upheaval, soviet power settling, village executive committees, land re-distribution, banditism, deserting from Soviet army.